

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 1.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.1.19>
УДК 338.1

О. П. Бутенко,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки і менеджменту
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2151-8410>*

О. М. Чутир,

*д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва і торгівлі
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2560-894>*

В. А. Малахов,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки і менеджменту
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
ORCID ID :<https://orcid.org/0000-0002-8024-3998>*

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ КНИЖКОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

O. Butenko,

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Economics and Management,
Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics*

O. Chupyr,

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Entrepreneurship and Trade,
Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics*

V. Malakhov,

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Economics and Management,
Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics*

ANALYSIS OF PROBLEMS AND IDENTIFICATION OF POSITIVE TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE BOOK MARKET OF UKRAINE

Метою статті є висвітлення сучасних проблем та дослідження тенденцій розвитку книжкового ринку України з подальшим виокремленням основних чинників, які сприяють позитивним змінам книжкового ринку. Для досягнення поставленої мети у роботі розглянуті та проаналізовані показники, які характеризують книжкову продукцію, рейтингові показники українських видавництв та рівень попиту на книжкову продукцію. Шляхом послідовного аналізу статистичних даних Національного інституту стратегічних досліджень, Інформаційного центру з питань культури та мистецтва, Книжкової палати України ім. Івана Федорова створений перелік основних проблем книжкового ринку та позитивних змін, які потребують постійного вдосконалення технологій та реалізації ефективних підходів управління продажами. Аналізуючи стан та визначаючи проблеми книжкового ринку України, розроблені висновки та пропозиції щодо перспектив розвитку вітчизняного книжкового ринку як важливого чинника гуманітарної безпеки країни.

The purpose of the article is to highlight current issues and study trends in the development of the Ukrainian book market with further identification of the main factors contributing to positive changes in the book market. This task is relevant not only for the purpose of supporting the national book producer, but also for the purpose of popularizing Ukrainian books, thus ensuring humanitarian development and human security of Ukrainian society. In order to achieve this goal, the paper considers and analyzes the following indicators: the number of readers and the number of readings, operational data on the number of mandatory copies received, analysis of the information from the bibliographic register of book products, the number of bookstores, the rating of publishers and the level of demand for book products. Through a consistent analysis of statistics and results of the National Institute for Strategic Studies, the Information Center for Culture and Art, and the Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, a list of the largest publishing and printing enterprises in Ukraine was created, their rating was determined, and the bookstore supply index in Ukraine and the bibliographic register of book products were studied, which became the basis for identifying the main problems of the book market and positive changes that require constant improvement of technology. Previously existing schemes and methods designed to attract consumers are beginning to lose their relevance and can no longer guarantee one hundred percent success for book

publishers and distributors. By analyzing the state and identifying the problems of the Ukrainian book market, the article develops conclusions and proposals on the prospects for the development of the domestic book market as an important factor in the country's humanitarian security. It can be argued that in modern conditions, the Ukrainian book business is a developing area that has its own, both positive and negative trends that require support from the state or non-profit organizations in the direction of literary and cultural development, the use of various options for modern marketing and advanced technologies.

Keywords: *book market, development prospects, negative trends in market development, book products, publishing houses.*

Ключові слова: *книжковий ринок, перспективи розвитку, негативні тенденції розвитку ринку, книжкова продукція, видавництва.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Книжкова продукція є фактором гуманітарної безпеки кожної країни, від неї залежить національна консолідація суспільства, його модернізація, актуалізація людського потенціалу та розвиток усієї культури. З урахуванням сьогоденного воєнного стану в країні, а також низки таких причин як політична та економічна кризи, гальмування національного культурного розвитку через домінування на українському книжковому ринку російського книговидання, аналіз стану українського книжкового ринку є особливо важливим. Означене завдання є актуальним не тільки задля підтримки національного виробника книжкової продукції, а ще й для популяризації українських книжкових творів, забезпечуючи цим гуманітарний розвиток та гуманітарну безпеку українського суспільства. Наразі до основних недоліків діяльності книжкового вітчизняного ринку можна віднести брак інформації про нові видання, про нових видавців, та про тих, хто поширює книги. Також спостерігається відсутність розвиненої дистрибуційної книжкової мережі, наявність недорозвинених книжкових ринків у селищах та невеликих містах, відсутність інвестицій для розвитку книжкового ринку. За останні роки спостерігається зростання популярності електронних книг. Це

також впливає на традиційний книжковий ринок, змушуючи видавців та книгарні адаптуватися до змін у споживчих уподобаннях. Як наслідок, через таку складну ситуацію, відбулося скорочення виробників книжкової продукції, книгарень, що підтверджується інформацією, наданою уповноваженим із захисту державної мови Тарасом Кременем: «Станом на 2021 рік, із 3000 книгарень, які працювали в Україні з початку 1991 р., залишилось менше ніж 200» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема функціонування ринку книжкової продукції присвячені праці не тільки вчених, а ще й книжкових маркетологів, блогерів, серед них варто виокремити таких авторів як М. О. Зеленська, В. Круглов, А. Красовицький, Є. Кравчук, Н. Михайлова, І. І. Паславський, Г. Трегуб. [2-7] та ін.

Формулювання цілей статті. Метою є висвітлення сучасних проблем та тенденцій розвитку книжкового ринку України, виокремлення основних чинників, які сприяють розвитку книжкового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для проведення аналізу стану книжкового ринку України необхідно простежити у динаміці чергу показників, а саме: кількість читачів та кількість читання, оперативні дані щодо кількості одержаних обов'язкових примірників, аналіз відомостей бібліографічного реєстру книжкової продукції, встановити кількість підприємств-книгарень, рейтинг видавництв та рівень попиту на книжкову продукцію. Інформацію про кількість українських читачів та кількість читання пропонується отримати за результатами дослідження, яке проводилося «Інформаційним центром з питань культури та мистецтва» і в якому зазначено таке: «читання займає п'яте місце після перегляду фільмів та телевізійних передач, читання ЗМІ, активності в соцмережах та слухання радіо. 11% українців читають щодня, 17% – кілька разів на тиждень, 20% – кілька разів на місяць, 21% – декілька разів на рік. Ті, респонденти, які ніколи не читають, найчастіше пояснюють це відсутністю потреби чи бажання (цю причину вказали 69% тих, хто не читає). Жителі великих міст (від 100 тис. і більше

мешканців), в тому числі й Києва, частіше читають книжки, ніж жителі малих та середніх міст та сіл, які зовсім не читають – 24 відсотки. Жителі Західного і Південного регіонів читають друковані книжки рідше, ніж жителі Центрального і Східного регіонів» [10].

Для проведення подальшого аналізу наведемо оперативні дані щодо кількості одержаних обов'язкових примірників видань у 2023 році за інформацією Книжкової палати України та відомості бібліографічного реєстру книжкової продукції (див. рис. 1 – 2).

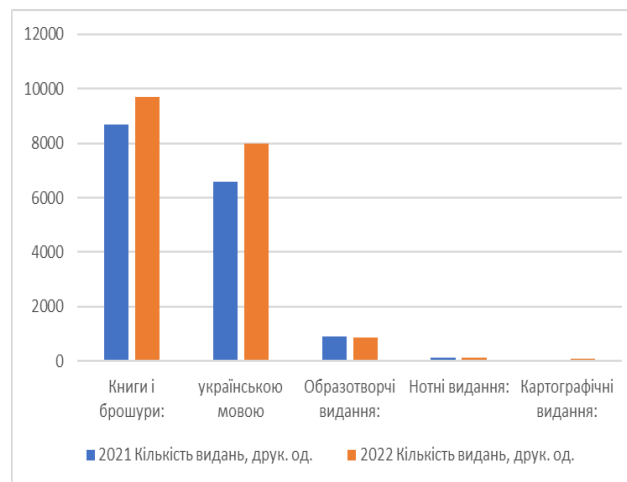

Рис. 1. Оперативні дані щодо кількості одержаних обов'язкових примірників видань у 2023 році

Джерело:[11]

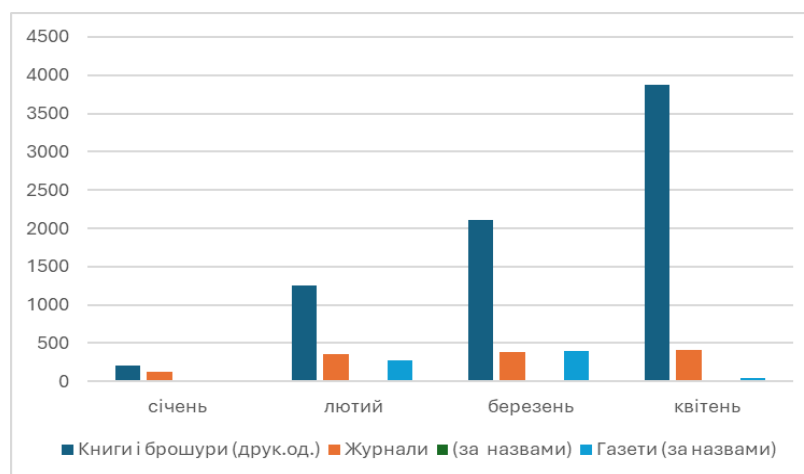

Рис.2. Відомості бібліографічного реєстру книжкової продукції

Джерело:[11]

Наведені статистичні дані підтверджують думку, яка озвучена в дослідженні LB.ua: «Порівняно з таким самим періодом 2020 року кількість виданих книжок цього року зросла на 17%, а тираж збільшився на 36%. Переважна більшість книжкової продукції вийшла українською мовою – 4615 назв тиражем 4524 тис. примірників. Крім того, цього року видано 3080 авторефератів дисертацій» [12]. Позитивна динаміка за останній період пов'язана з низкою причин, за інформацією Є. Кравчук, на початку 2022 р. українці витратили «понад 1 млрд грн з отриманих за вакцинацію коштів. І найбільше припадає саме на книгарні – 361 млн грн. Тоді як кінотеатри отримали 300 млн грн, театри та концертні майданчики – 138 млн грн» [5]. Графічне подання розподілу коштів, отриманих за вакцинацію (Е-підтримка) на рис. 3.

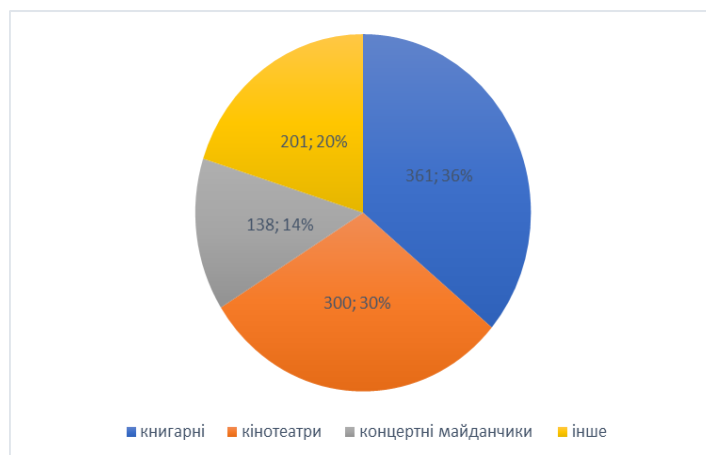

Рис. 3. Розподіл населенням коштів, отриманих за вакцинацію (Е-підтримка) (млн. грн)

Джерело:[5]

Для виконання аналізу книжкового ринку України потрібно ще дослідити статистичну інформацію з таких питань: встановити кількість підприємств-книгарень та їх динаміку, рейтинг видавництв та рівень попиту на книжкову продукцію. Відповідаючи на поставлене завдання, користуємося статистичною інформацією Національного інституту стратегічних досліджень. За даними

інституту, індекс забезпечення книгарнями (ІЗК) значно знизився за останні роки, що свідчить про недостатню забезпеченість населення книжками. ІЗК визначається співвідношенням кількості населення до кількості книгарень. Маємо змогу порівняти його з іншими країнами (рис. 4).

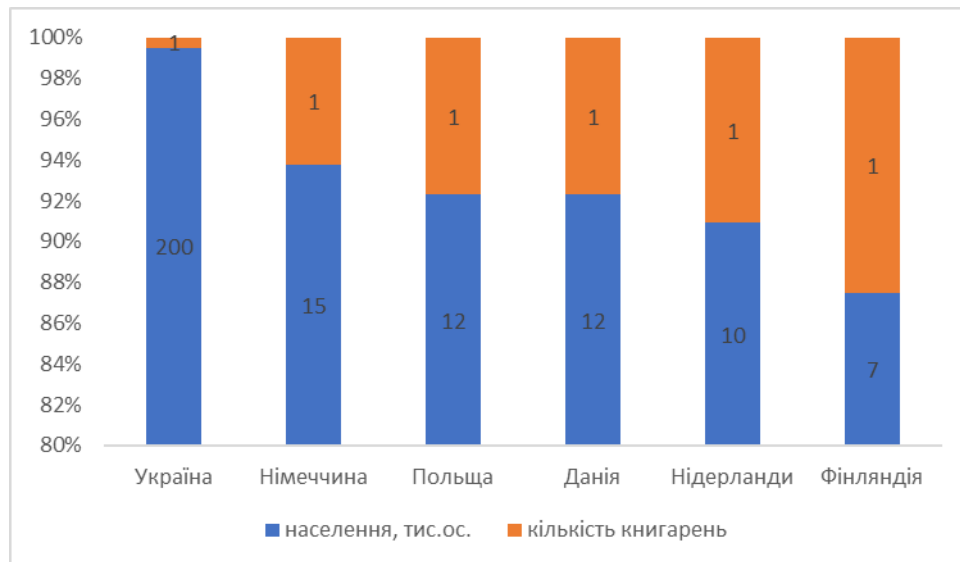

Рис. 4. Індекс забезпечення книгарнями (ІЗК) [9]

В Україні ІЗК набагато нижчий ніж в інших країнах, які порівнюються і становить одну книгарню на 200 тис. осіб. Тоді як у Польщі та Данії одна книгарня припадає на 12 тис. осіб, у Німеччині на 15 тис. осіб, найкраща ситуація у Фінляндії, де одна книгарня на 7 тис. мешканців.

Наступне завдання полягає у визначенні кількості книгарень. За даними Держкомтелерадіо, на 2021 рік кількість суб'єктів видавничої справи в Україні становить 7930, до їх діяльності входять: видавнича діяльність, виготовлення і розповсюдження книжкової продукції. На початку потрібно зазначити, що в Україні є такі великі видавництва та поліграфічні підприємства, перелік яких зведено до табл. 1.

Таблиця 1. Найбільші видавництва та поліграфічні підприємства України

Назва видавництва	Рік заснування, коротка характеристика
Клуб Сімейного Дозвілля»	2006 р. заснування, 50 філій по всій Україні [14].
Видавництво «Книголенд»,	2007 р. заснування, 40 книгарень [14]
Книгарні «Є»	2021 р. заснування, 30 книгарень [14]
Видавництво «YaKaBoo»	2009 р. заснування, співпрацює з 500 видавництвами в Україні та 700 за кордоном [13].
Видавництво Івана Малковича «А-ба-ба-га-ла-ма-га»	1992 р. заснування, видавництво видало понад 100 назв книг загальним накладом понад 4 мільйони примірників [16]
Видавництво «Фоліо»	1990 р. заснування, 311 книжкових найменувань, загальним тиражем 367 примірників
Видавництво «Кальварія»	1991 р. заснування, 300 книжкових найменувань, загальним тиражем 400 примірників
Видавництво «Нора-Друк»	1996р. заснування, середня потужність видавництва - 30 назв на рік.

Рейтинг видавництв серед респондентів складено за інформацією з відкритих джерел. Результати дають змогу зазначити, що більшість населення взагалі не звертають уваги на видавництво, при цьому 19% віддають перевагу «Книголенду», Клуб сімейного дозвілля та «А-ба-ба-га-ла-ма-га», за опитуванням посідають друге місце, їх найближчим конкурентом є «Книгарня Є» (рис. 5).

Рис. 5. Рейтинг найбільших книжкових видавництв України, 2021 р.
Джерело:[2]

«Результати соціологічного опитування свідчать, що за останні 3 роки 20% респондентів не мали потреби у купівлі книжкової продукції, 18% користувалися інформаційними онлайн-ресурсами, 62% купували книжкові видання, але з причини високих цін або незадовільного асортименту 19% – раз на 2–3 роки, 24% – декілька разів на рік, 19% – 3–5 разів на рік. 63,4% респондентів вважають оптимальною ціною на одиницю книжкової продукції високої якості 30–50 грн. Також 38,3% респондентів замовляють товари у «Клубі Сімейного Дозвілля», 48,3% не користуються їх послугами, 13,3% раніше купували книжкову продукцію «КСД», але в умовах кризових явищ припинили» [2].

Значно підвищують купівлю книжок книжкові ярмарки. У Києві проводиться кожної весни «Книжковий Арсенал», і Львові - «Форум видавців», також виставки-продажі проводяться в Дніпрі, Черкасах, Одесі, Харкові. На таких ярмарках презентується книжкова продукція, яка видана в Україні.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу книжкового ринку пропонується надати перелік проблем та позитивних тенденцій, що відбулися останнім часом (рис. 6). Серед основних чинників, які сприяють позитивним змінам на книжковому ринку можна виокремити такі:

- збільшення кількості та асортименту україномовної друкованої продукції («у 2016 р. українською мовою вийшло близько 70 % від загальної кількості назв книг, надрукованих в Україні. Тоді ж накладі книг російською мовою зменшилися на 54 %» [5]);

- перехід до дорожчих видань, зменшення зацікавленості до книжок у м'якій палітурці та, як наслідок, збільшення обсягів книжкового ринку в залежності від доходу видавництв;

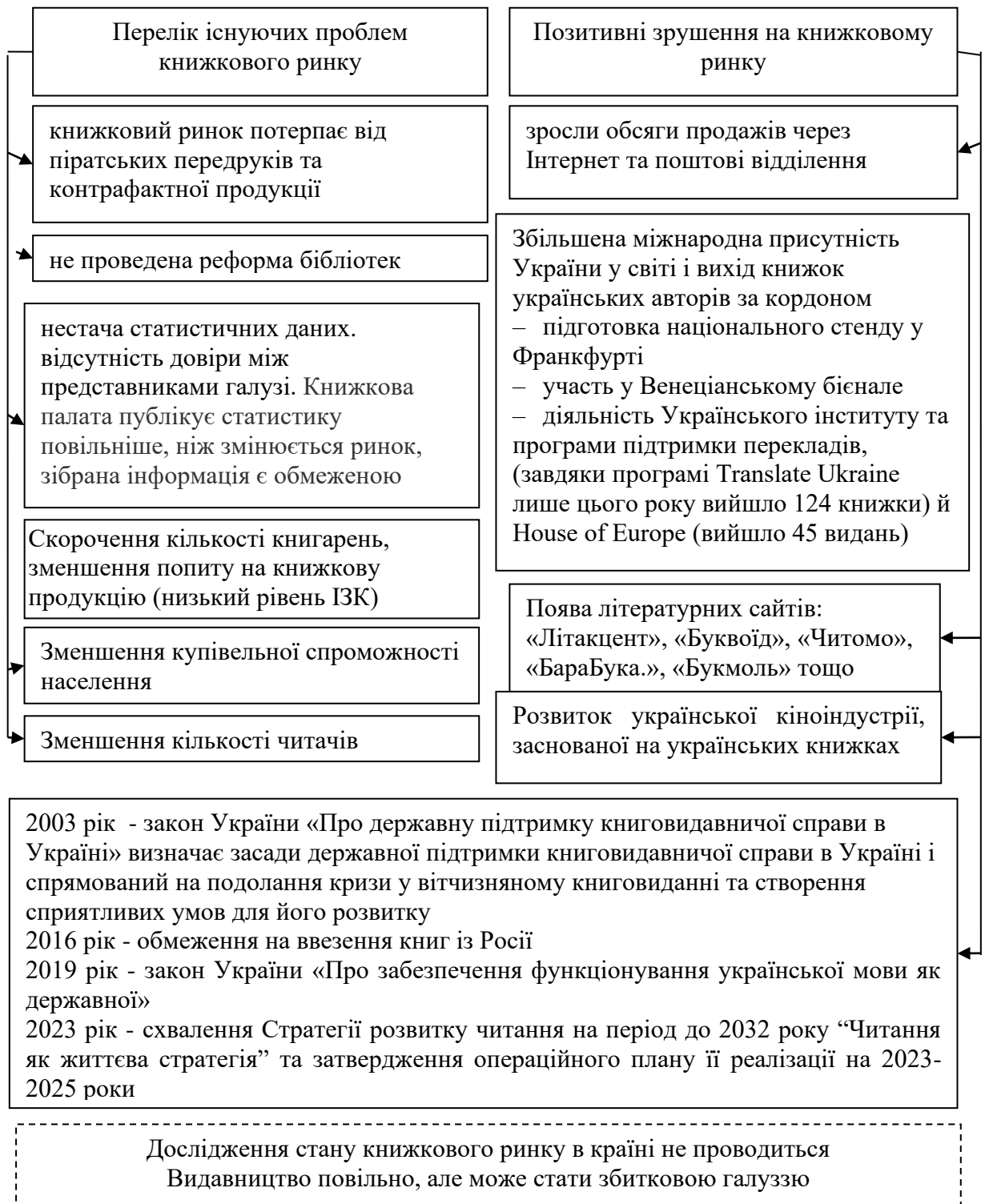

Рис. 6. Перелік існуючих проблем та позитивні тенденції книжкового ринку України

Джерело: [2, 5, 9, 13, 14]

- поява українського non-fiction. Це література, яка надає відповіді на гострі актуальні питання, сюди відноситься науково-популярна література.
- збільшення обсягів перекладної літератури;
- активний розвиток мережевої книжкової торгівлі, поява сучасних форматів торгівлі, а також дистриб'юторських центрів, завдяки яким відбувається збільшення пропускнуої можливості торговельної мережі і завдяки цьому з'являється можливість освоєння та розширення регіонів споживання;
- розвиток книжкової інтернет-торгівлі, поява книжкових інтернет-магазинів, завдяки чому підсилюється залучення більше молодшої аудиторії та поява додаткового каналу збуту. Книгарні та видавці намагаються розвивати свою присутність в інтернеті та співпрацювати з популярними маркетплейсами;
- створення асоціації видавництв завдяки цьому починається потенційна консолідація галузі, з'являється можливість відстоювати інтереси учасників ринку на державному рівні, а також можливість проводити масштабні дослідження ринку які потрібні для перспективного планування;
- на рівні держави, з метою актуалізації читання, розроблено «Стратегію розвитку читання на період до 2032 року» [14].

Можна стверджувати, що в сучасних умовах, український книжковий бізнес є сферою яка розвивається і має свої як позитивні, так і негативні тенденції які потребують постійного вдосконалення технологій та реалізації ефективних підходів управління продажами. В умовах серйозної конкурентної боротьби на книжковому ринку перед вітчизняними видавництвами постає необхідність пошуку нових та ефективних засобів, які забезпечують високу продуктивність діяльності книжкових видавництв та магазинів. Схеми та методи, що існували раніше та були розраховані на залучення споживачів, починають втрачати свою актуальність і вже не можуть гарантувати стовідсоткового успіху для книжкових видавництв і дистриб'юторів.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.
Аналізуючи стан та визначаючи проблеми книжкового ринку України автори дослідження дійшли таких висновків:

– зростання інтернет-технологій призводить до збільшення онлайн-продажів книг, але українські видавці не повністю використовують можливості маркетингу та його сучасні інструменти. Соціальні мережі є значною частиною сучасного способу життя, деякі видавці це ігнорують. У результаті люди не достатньо знають про профілі книжкових видавців або не слідкують за ними. Також, вебсторінки та книжкові онлайн-магазини погано керовані та застарілі, що робить їх незручними у використанні. Крім того, наразі не виправдано забуті методи традиційного маркетингу: листівки, плакати, брошури, радіо- та телереклама. Видавці не прислухаються до своїх читачів і це призвело до швидкого падіння тенденції читання. Молода аудиторія читачів країни готова до наступного кроку - до прогресу та стійкої прибуткової електронної системи. Маркетинг у такому разі має багато простору для творчих рішень, які, безумовно, призведуть до збільшення продажів книг;

– аналіз вітчизняного книжкового ринку та книжкового бізнесу не проводився та не аналізувався належним чином. Результатом цього є недостатньо популяризовані іноземні книжки на українському ринку, і не перекладені та не популяризовані українські книжки на світовому ринку. З урахуванням важливості української мови та культури, видавці повинні звертати увагу на розвиток та підтримку мовних ініціатив у вигляді видання та просування локальної літератури;

– видавництво може повільно стати збитковою галуззю, та почало руйнуватися вже в наші дні про що свідчить низький показник ІЗК. Мотивація та увага до потреб ринку – це єдиний правильний шлях. Видавці можуть укладати партнерські угоди з іншими галузями, такими як медіа, технології та освіта для створення нових інноваційних продуктів та послуг. Є можливість коштом використання різноманітних варіантів сучасного маркетингу та прогресивних технологій підвищити тенденцію читання в Україні;

– зусилля держави або неприбуткових організацій у напрямку підтримки літературного та культурного розвитку можуть позитивно впливати на книжковий ринок, забезпечуючи фінансову та організаційну підтримку.

Література

1. Осадча Я. Торік в Україні закрилися 343 видавництва та 48 книгарень – мовний омбудсмен. *Українська правда*. 2021. 4 серп. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2021/08/4/245542/>.
2. Зеленська М. Книжковий ринок України: стан ринку та основні тенденції. *Сучасні проблеми економіки та підприємництва*. 2011. № 7. С. 21–32.
3. Круглов В. Книжкові підсумки-2021: віражі за пів кроку до прірви. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/12/30/247011/>.
4. Красовицький А. Хто винен в жахливому стані книжкового ринку?. LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/aleksandr_krasovitskiy/487868_hto_vinen_zhahlivomu_stani.html.
5. Кравчук Є. Книжковий бум в Україні: як розвивати ринок після «ковідної тисячі». LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/eugenia_kravchuk/503628_knizhkoviy_bum_ukraini_yak_rozvivati.html.
6. Михайлова Н. Актуальні проблеми ринку книжкової продукції в Україні в контексті завдань гуманітарної політики. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/aktualni-problemi-rinku-knizhkovoi-produkcii-v-ukraini-v>.
7. Паславський І. І. Книжковий бізнес у регіонах: фактори утвердження та причини уповільненого розвитку. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2010. Т. 40, лип. - верес. С. 166–172.
8. Трегуб Г. Книжковий фундамент. *Український тиждень*. 2018. № 47 (575), 23-29.11.2018. С. 58–60.
9. Сучасний літературний ринок: український ракурс. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. *Інформаційний центр з питань культури та мистецтва*. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2018/LitRin.pdf.

10. Державна наукова установа "Книжкова палата України ім. Івана Федорова". URL: <http://www.ukrbook.net/>.

11. Кількість виданих книжок в Україні за рік зросла на 17%. LB.ua. URL: https://lb.ua/culture/2021/08/12/491527_kilkist_vidanih_knizhok_ukraini.html#:~:text=За%20даними%20фахівців%20Книжкової%20палати,тираж%20збільшився%20на%2036%20відсотків.

12. Сучасний літературний ринок: український ракурс. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. *Інформаційний центр з питань культури та мистецтва.* URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematik_ogliadi/2018/LitRin.pdf.

13. 30 років незалежного читання в Україні. URL: <https://chytomo.com/30-rokiv-knyhovydannia/>.

14. Учасники проєктів Вікімедіа. А-ба-ба-га-ла-ма-га – вікіпедія. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/А-ба-ба-га-ла-ма-га> (дата звернення: 09.05.2023).

15. Лиходій В.Г. Сучасна концепція маркетингу та економічна криза. *Актуальні проблеми економіки.* 2009. №12. С.6-12

16. Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року “Читання як життєва стратегія” та затвердження операційного плану її реалізації на 2023-2025 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 03.03.2023 р. № 190-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-p#Text>

References

1. Osadcha, Ya. (2021), «343 publishing houses and 48 bookstores closed in Ukraine last year - language ombudsman», *Ukrainska pravda*, [Online], available at: <https://life.pravda.com.ua/culture/2021/08/4/245542/> (Accessed 25 Dec 2023).

2. Zelenska, M. (2011), «The book market of Ukraine: the state of the market and the main trends», *Suchasni problemy ekonomiky ta pidpriemnytstvo*, vol 7. pp. 21–32.

3. Kruhlov, V. (2021), «Book summaries-2021: bends half a step before the abyss», [Online], available at: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/12/30/247011/> (Accessed 25 Dec 2023).
4. Krasovytskyi, A. (2021), «Who is to blame for the terrible state of the book market?», LB.ua., available at: https://lb.ua/blog/aleksandr_krasovitskiy/487868_hto_vinen_zhahlivomu_stani.html (Accessed 25 Dec 2023).
5. Kravchuk, Ye. (2022), «Книжковий бум в Україні: як розвивати ринок після «ковідної тисячі»», LB.ua., available at: https://lb.ua/blog/eugenia_kravchuk/503628_knizhkoviy_bum_ukraini_yak_rozvivati.html (Accessed 25 Dec 2023).
6. Mykhailova, N. (2022), «Actual problems of the market of book products in Ukraine in the context of humanitarian policy tasks», *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*, available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/aktualni-problemi-rinku-knizhkovoi-produkcii-v-ukraini-v> (Accessed 25 Dec 2023).
7. Paslavskyi, I. I. (2010), «Book business in the regions: factors of establishment and causes of slow development», *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*. vol. 40, pp. 166–172.
8. Trehub, H. (2018), «Book foundation», *Ukrainskyi tyzhden*, vol. 47 (575), pp. 58–60.
9. *Informatsiinyi tsentr z pytan kultury ta mystetstva* (2018), «Modern literary market: Ukrainian perspective. National Library of Ukraine named after Yaroslav the Wise», available at: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2018/LitRin.pdf (Accessed 25 Dec 2023).
10. State scientific institution "Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov" (2018), available at: <http://www.ukrbook.net/> (Accessed 25 December 2023)

11. LB.ua (2021), «The number of published books in Ukraine increased by 17% during the year», [Online], available at: https://lb.ua/culture/2021/08/12/491527_kilkist_vidanih_knizhok_ukraini.html#:~:text=За%20даними%20фахівців%20Книжкової%20палати,тираж%20збільшився%20на%2036%20відсотків (Accessed 25 Dec 2023).

12. *Informatsiyni tseñtr z pytan kultury ta mystetstva* (2018), «Modern literary market: Ukrainian perspective. National Library of Ukraine named after Yaroslav the Wise», available at: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2018/LitRin.pdf (Accessed 25 Dec 2023).

13. Baturevych, I. and Khmel'ovs'ka, O. (2021), «30 years of independent reading in Ukraine», available at: <https://chytomo.com/30-rokiv-knyhovydannia/> (Accessed 25 Dec 2023).

14. Participants of Wikimedia projects (2023), «A-ba-ba-ha-la-ma-ha – Wikipedia», available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/A-ба-ба-га-ла-ма-га> (Accessed 25 Dec 2023).

15. Lykhodii, V.H. (2009), «Modern concept of marketing and economic crisis», *Aktualni problemy ekonomiky*, vol.12. pp.6-12

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution “Reading as a life strategy” and approval of the operational plan for its implementation for 2023-2025”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-p#Text> (Accessed 25 Dec 2023).

Стаття надійшла до редакції 04.01.2024 р.